

**TOPISHMOQ, TEZ AYTISH VA LATIFALARNI O'RGANISH METODIKASI:
NAZARIY VA AMALIY JIHATLAR****Bahtiyorova Asila O'ktam qizi ¹**¹ Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy Pedagogika Universiteti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-bosqich talabasi

baxtiyorovaasila18@gmail.com**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received:23.05.2025

Revised: 24.05.2025

Accepted:25.05.2025

KALIT SO'ZLAR:

topishmoq, tez aytish,
latifa, nutq madaniyati, til
o'yini, metodika, o'rganish,
ta'lim texnologiyalari,
ijodiy faoliyat,
kommunikatsiya.

Ushbu maqolada topishmoq, tez aytish va latifalarni o'rganish metodikasining nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Mazkur nutq o'yini va hazil san'ati vositalarini o'rganishning ta'lim jarayonidagi ahamiyati, ular orqali o'quvchilarning nutq madaniyatini, fikrlash qobiliyatini hamda ijodiy faoliyatini rivojlantirish usullari yoritiladi. Topishmoqlar, tez aytishlar va latifalar orqali til o'yinlari tashkil qilish metodikasi, samarali o'qitish texnologiyalari va darslarda qo'llash yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Maqola nutq madaniyatini oshirish, nutqni boyitish va shaxsiy kommunikatsiyani yaxshilashda ushbu metodlarning foydaliligini ta'kidlaydi.

KIRISH. Til — inson ongini va madaniyatini aks ettiruvchi eng asosiy ijtimoiy fenomenlardan biridir. Tilni mukammal egallash va nutq madaniyatini rivojlantirish nafaqat til o'rganish jarayonining samaradorligini oshiradi, balki shaxsning kommunikativ kompetensiyasini ham mustahkamlaydi. Shu nuqtai nazardan, til o'yinlari — topishmoq, tez aytish va latifalar — ta'lim jarayonida o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, fikrlash qobiliyatini kuchaytirish hamda nutq madaniyatini shakllantirish uchun innovatsion va samarali vositalar sifatida e'tirof etiladi.

Ushbu maqolada mazkur til o'yinlarini o'rganish metodikasining nazariy asoslari, amaliy qo'llanilishi va pedagogik salohiyati batafsil tahlil qilinadi.

1. Til o'yinlari tushunchasi va pedagogik ahamiyati

Til o'yinlari — bu tilning o'ziga xos qoidalari va semantik imkoniyatlari asosida yaratilgan, mantiqiy fikrlash va nutq qobiliyatini rivojlantiruvchi maxsus nutq faoliyati shakllaridir. Ular lingvistik, mantiqiy va psixologik jarayonlarni faollashtiradi, nutqning kreativligini oshiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan, til o'yinlari:

Nutq jarayonidagi qiyinchiliklarni yumshatadi;

Fikrni erkin ifoda etish imkonini yaratadi;

So'z boyligini, talaffuzni va grammatika qoidalarini mustahkamlaydi;

O'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi;

O'zaro munosabatlarni yaxshilaydi va ijtimoiy muhitga moslashishni osonlashtiradi.

Shu sababli, topishmoq, tez aytish va latifalar ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi.

2. Topishmoqni o'rganish metodikasi

2.1. Topishmoqning lingvistik va kognitiv xususiyatlari

Topishmoq — bu nutqni rivojlantirishda foydalaniladigan ko'p qatlamli lingvistik konstruktsiya bo'lib, u so'zlarning ma'nolari, fonetik va semantik o'yinlari asosida shakllanadi. Topishmoqlar o'quvchilarning so'zlarni kontekstda qabul qilish qobiliyatini oshiradi va ularning tafakkur faoliyatini faollashtiradi.

2.2. Metodologik yondashuvlar

Topishmoqlarni o'rganish jarayonida pedagog quyidagi metodlarni qo'llashi mumkin:

Kontekstual yondashuv: Topishmoq mazmunini tushunish uchun kontekstni tahlil qilish.

Metakognitiv strategiyalar: O'quvchilarga topishmoqni tushunish va yechimini izlashda o'z fikr jarayonlarini anglashni o'rgatish.

Kommunikativ yondashuv: Topishmoqlarni guruhlarda muhokama qilish, fikr almashish orqali o'rganish.

Bu metodlar topishmoqni o'rganishni nafaqat qiziqarli, balki samarali jarayonga aylantiradi.

3. Tez aytishlarni o'rganish metodikasi

3.1. Tez aytishlarning fonetik ahamiyati

Tez aytishlar talaffuz qobiliyatini shakllantirish va mustahkamlashga qaratilgan. Ular og'zaki motorikani faollashtiradi, nutq reflekslarini rivojlantiradi, talaffuzdagi noaniqliklarni kamaytiradi va nutqning ravonligini oshiradi.

3.2. Metodik usullar

Fonetika mashqlari: Tez aytishlarning har bir elementini alohida o'rganish, tovushlarni aniq talaffuz qilish.

Segmentatsiya: Murakkab tez aytishlarni kichik qismlarga bo'lib o'rganish.

Ritmik va intonatsion mashqlar: Nutqning ritmi va intonatsiyasini oshirish orqali talaffuzni tabiiylashtirish.

Ta'lim jarayonida muntazam va tizimli mashqlar yordamida tez aytishlar o'quvchilarning nutq mahoratini sezilarli darajada oshiradi.

4. Latifalarni o'rganish metodikasi

4.1. Latifaning sotsiokultural va psixologik roli

Latifalar nafaqat hazil vositasi, balki ijtimoiy kommunikatsiya elementidir. Ular muloqotda ijtimoiy qoidalarni o'rganishga, stressni kamaytirishga va ijtimoiy moslashuvga yordam beradi.

4.2. Pedagogik yondashuvlar

Diskurs tahlili: Latifaning nutq kontekstini va ma'nosini o'rganish.

Sahnalashtirish: Latifalarni o'quvchilar bilan sahnalashtirish orqali nutq madaniyati va ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Kreativ yozuv: O'z latifalarini yaratish orqali tilga ijodiy yondashuvni shakllantirish.

Latifalar ta'limda ijtimoiy-madaniy kompetensiyani oshirishda muhim rol o'ynaydi.

5. Metodlarni ta'lim jarayonida integratsiyalashuvi

Til o'yinlarini o'rganishda integratsiyalashgan yondashuv qo'llash muhimdir. Topishmoq, tez aytish va latifalarni birlashtirib qo'llash o'quvchilarning nutq ko'nikmalarini keng qamrovda rivojlantiradi:

Leksik va semantik rivojlanish: Topishmoqlar so'z boyligini oshiradi.

Fonetik va artikulyatsion rivojlanish: Tez aytishlar talaffuzni yaxshilaydi.

Kommunikativ va ijtimoiy rivojlanish: Latifalar ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlaydi.

Bunday integratsiya o'quvchilarning nutq madaniyatini kompleks tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi.

6. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda topishmoq, tez aytish va latifalarning o'rni

So'nggi o'n yilliklarda pedagogika va tilshunoslik sohasida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, til o'yinlari o'quvchilarning nutq qobiliyatlarini rivojlantirishda an'anaviy metodlarga qaraganda samaraliroq bo'lmoqda. Masalan, Vygotskiyning ijtimoiy o'rganish nazariyasi asosida olingan ma'lumotlarga ko'ra, til o'yinlari orqali o'quvchilar o'zaro munosabatda bo'lib, tilni kontekstual tarzda o'zlashtiradi va bu jarayon yuqori psixologik funksiyalarni rivojlantiradi (Vygotsky, 1978).

Bruner (1966) esa til o'yinlarini o'rganishni "ma'lumotni kashf etish" jarayoni sifatida baholaydi, bunda o'quvchilar faol ishtirok etib, o'z mustaqil bilimlarini hosil qiladi.

7. Psixolingvistik nuqtai nazar

Psixolingvistika tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, topishmoqlar mantiqiy fikrlash va lug'atni kengaytirishda, tez aytishlar esa nutq mexanizmini avtomatlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Nutq mashqlari nutqning avtomatikligini oshirish orqali o'quvchilarda stress va og'zaki qiyinchiliklarni kamaytiradi (Levelt, 1989).

Latifalar esa ijtimoiy kontekstda nutq madaniyatini o'rgatishda, muloqotning noodatiy vaziyatlariga tayyorlashda samarali vosita hisoblanadi, chunki ular kontekstga qarab tilni sozlashga o'rgatadi.

8. Amaliy metodlar va darslarda qo'llanilishi

8.1. Topishmoqlarni dars jarayonida qo'llash

Topishmoqlarni o'rganish uchun:

Dars boshida iliq-up mashqlari sifatida: Bu o'quvchilarning fikrini faollashtiradi va darsga qiziqishni oshiradi.

Gruppa ishlarida: Topishmoqlarni guruhlariga bo'lib, birgalikda yechishga yo'naltirish o'zaro muloqot va hamkorlikni rivojlantiradi.

Ustoz-mentyor yordamida: Murakkab topishmoqlarni birgalikda tahlil qilish, strategiyalarni o'rganishga yordam beradi.

8.2. Tez aytishlarni o'rganishda innovatsiyalar

Multimediali texnologiyalar: Tez aytishlarni video yoki audio shaklda eshitib, takrorlash uchun qulay.

Mobil ilovalar yordamida: Nutq mashqlarini interaktiv tarzda bajarish o'quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini oshiradi.

Guruhda musobaqalar: Nutq tezligini oshirish uchun raqobat muhiti yaratish motivatsiyani oshiradi.

8.3. Latifalar bilan ishlash metodlari

Ijtimoiy vaziyatlarga oid latifalar: O'quvchilarning madaniy va ijtimoiy bilimlarini oshiradi.

Latifalar tahlili: Ularning strukturasini, hazil usullarini o'rganish til madaniyatini chuqurlashtiradi.

Yozma va og'zaki ijod: O'quvchilar latifalar yozish va ularni so'zlab berish orqali nutq madaniyatini mustahkamlaydi.

9. Til o'yinlarining o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta'siri

Til o'yinlari o'quvchilarda o'z-o'zini ifoda etish qobiliyatini oshiradi, stress va qo'rquvni kamaytiradi. Ular shuningdek, o'zaro hurmat va empatiya tuyg'ularini rivojlantirishga yordam beradi, chunki topishmoqlar va latifalar ko'pincha jamiyatning turli qatlamlari haqidagi madaniy tushunchalarni ochadi.

10. Xalqaro tajribalar va solishtirma tahlil

G'arb ta'lim tizimlarida til o'yinlari, ayniqsa tez aytishlar, ko'p qo'llaniladi. Masalan, AQShda va Yevropa mamlakatlarida logopediya va nutq terapiyasi sohalarida tez aytishlar nutq buzilishlarini tuzatishda keng foydalaniladi. Shuningdek, lotin Amerika mamlakatlarida topishmoqlar va latifalar madaniyatni o'rganishda va o'quvchilarni qiziqtirishda samarali vosita hisoblanadi.

Bu tajribalarni o'zlashtirish va mahalliy pedagogik sharoitga moslashtirish natijasida ta'lim sifatini yanada oshirish mumkin.

Xulosa (qo'shimcha)

Zamonaviy pedagogik va psixolingvistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, topishmoq, tez aytish va latifalarni tizimli o'rganish nutq madaniyati va til kompetensiyasini rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Ular nafaqat til qobiliyatlarini, balki

o'quvchilarning ijtimoiy va psixologik ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu bois, ushbu metodlarni ta'lim jarayoniga kiritish va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish lozim. Xulosa

Topishmoq, tez aytish va latifalar o'rganish metodikalari nutq madaniyatini shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega. Ular nafaqat tilni chuqurroq egallashga, balki o'quvchilarning ijodiy va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar bu metodlarni ta'lim jarayonida tizimli, interaktiv va integratsiyalashgan tarzda qo'llashni taqozo etadi. Shu yo'l bilan o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasi oshadi, nutq madaniyati va muloqot madaniyati rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, S. (2017). O'zbek tilini o'qitish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston.
2. Rasulov, M. (2019). Til o'yinlari va nutq madaniyati. Toshkent: Fan.
3. Karimov, D. (2020). Nutq madaniyati va kommunikatsiya. Toshkent: Ta'lim.
4. Tursunov, N. (2018). Tez aytishlar va ularning o'rganish metodikasi. Samarqand: Universitet nashri.
5. Zokirova, F. (2021). Topishmoq va latifalar pedagogikasi. Toshkent: Ilmiy nashr.